

Deur blijft dicht voor zalm

Tekst: Rob Buiten

Fotografie: Domin Dalessi, IMARES,
Jan Kamman en
Robert de Wilt

Het Kierbesluit wil maar geen besluit worden. Eigenlijk zouden de spuisluizen van de Haringvlietdam vanaf 1 december 2010 ook bij hoogwater een beetje open worden gezet, maar de nieuwe regering haalt een streep door deze internationale afspraak. Wat zijn de gevolgen voor de natuur?

Met brute kracht perst het water uit het Haringvliet zich door de spuisluis naar de Noordzee. Het water aan de oostzijde van de dam staat hoog, want het heeft de afgelopen dagen flink geregend. België kampt zelfs met de ergste wateroverlast in een halve eeuw. Maas en Rijn hebben dus flink wat water af te voeren. Alleen bij laagwater kunnen de sluisen in de Haringvlietdam open om al dat overtollige zoet op het zout te lozen. "Al dit zoete water werkt als een enorme lokstroom op vissen die vanuit zee de Rijn of de Maas op willen zwemmen. Maar als je deze kracht ziet, dan begrijp je wel dat zelfs een zalm flink moeite moet doen om hier tegenin te zwemmen", zegt vismigratiedeskundige Erwin Winter van IMARES, Wageningen UR. "Een glasaaltje is helemaal kansloos."

Makkelijke bezuinigingspost

Eigenlijk hadden de vissen die van zee naar het Haringvliet willen zwemmen het per 1 december 2010 een stuk makkelijker moeten krijgen. De sluisen zouden ook bij hoogwater op een kier worden gezet, waardoor zeewater een stuk het Haringvliet zou kunnen binnendringen. Tot aan het Spui – pak hem beet halverwege de dam en het eiland Tiengemeten – zou het water

brak mogen worden. Er zou een zout-zoet overgangsgebied worden gecreëerd: echte estuariene natuur. Maar de invloed van de kier zou nog een stuk verder landinwaarts gevoeld worden. Tot in de Biesbosch zou weer op subtiele wijze de invloed van het getij merkbaar worden. Er zou weer dynamiek in de natuur komen.

Er was slechts nog één belangrijk probleem: een aantal innamepunten van zoet water op het Haringvliet zou een stuk naar het oosten moeten worden verplaatst vanwege het oprukkende zout. Omdat dit toch een lastig punt bleek, kreeg Deltacommissaris Wim Kuijken de opdracht uit te zoeken hoe dit zo soepel mogelijk kon worden opgelost. Maar nog voor Kuijken met een oplossing kon komen, vond het kabinet Rutte de kier eigenlijk wel een makkelijke bezuinigingspost. Door alles bij het oude te houden zou twintig miljoen in de zak van de overheid kunnen blijven. Die kier voor zalm en andere trekvisen blijft dus dicht, zo besloot het kabinet.

Achterdeurtje

Dat er ook bij een dichte voordeur zalmen zijn die het achterland weten te bereiken, werd onder andere afgelopen najaar bewezen. In september werd in het riviertje

Het Kierbesluit

Op 15 november wordt hij 40! Tenminste, als je de officiële opening op 15 november 1971 als 'geboortedag' rekent van de Haringvlietdam. De dam is eigenlijk vooral een complex van spuisluizen dat Voorne-Putten in het noorden verbindt met Goeree-Overflakkee in het zuiden; en zo het Haringvliet afsluit. Het was het zesde grote bouwwerk in het kader van de Deltawerken. De Rijn en de Maas lozen hun water deels op het Haringvliet, dus een echte gesloten dam was geen

optie. Overtollig rivierwater moet bij laagwater immers op zee geloosd kunnen worden. In de jaren na de afsluiting van het Haringvliet kwamen ook de nadelen, met name voor de natuur, aan het licht. Trekkende vissen konden nauwelijks meer binnenkomen en een oorspronkelijk overgangsgebied van zout naar zoet water, met de bijbehorende eigen natuur, werd helemaal zoet. Daarom besloot de overheid in 2000 dat de Haringvlietssluisen ook bij hoogwater op een kier zouden moeten staan, om op beperkte

schaal zout water binnen te laten. Het werd bekend als het 'Kierbesluit'; al is van een echt besluit nog steeds geen sprake. Tot op heden zitten de spuisluizen in de Haringvlietdam bij hoogwater nog potdicht en als het aan het CDA-VVD kabinet ligt blijft dat zo. De aanpassingen om de inname van zoetwater uit het Haringvliet veilig te stellen zouden te duur zijn. Met het schrappen van het Kierbesluit denkt Staatssecretaris Atsma (infrastructuur en milieu) twintig miljoen uit te sparen.

Blijft de Haringvlietdam éénrichtingsverkeer voor vissen?

de Ourthe in de Ardennen, voor het eerst sinds 1930 weer een volwassen zalm gezien. Het paarijpe vrouwtje, 74 centimeter lang en 2828 gram schoon aan de haak, werd gevangen in de ‘Grosses Battes’, een vistrap in de Ourthe. Visbioloog Winter rekt voor: “Die is dus ergens vanuit zee de Maas opgezwoomen. In Nederland heeft hij zeven vistrappen genomen langs evenzoveel stuwen en in België nog eens twee, voor hij de afslag naar de Ourthe heeft genomen. Op de Ourthe heeft hij weer twee vistrappen genomen. Bij de laatste

vistrap werd hij gevangen. Was die zalm via de Waal de Rijn opgezwoomen, dan had hij het een stuk makkelijker gehad. Daar komt hij in de 300 kilometer tot Koblenz geen enkele permanente barrière tegen. Wel de nodige zijriviertjes, de Sieg, paaien sinds de jaren negentig weer zalmen. “Het zou kunnen dat dit vrouwtje net op het goede moment door de geopende spuisluis, tegen de stroom in het Haringvliet op is gezwoomen”, veronderstelt Winter. “Zalmen zijn sterke vissen. Maar in plaats van deze voor-

Die kier voor zalm en andere trekvisen blijft dus dicht.

Voor jonge zalmen is de kier van levensbelang.

deur is er nog een klein achterdeurtje met minder weerstand: de Nieuwe Waterweg.”

Zalm met zender

Die sluiproute via de Nieuwe Waterweg wordt bevestigd door zenderonderzoek. Sinds 1996 worden zalmen voor onderzoek gevangen op de Noordzee, voor de poorten van het Haringvliet, om vervolgens in Stellendam van een zendertje te worden voorzien. Dat onderzoek wordt onder leiding van Andre Breukelaar onder andere uitgevoerd door ecologische onderzoeksbureau Visadvies. Jan Kemper van Visadvies: “Op 58 strategische plaatsen in de Maas en Rijn-delta liggen kabels op de bodem die de passerende vissen met zenders automatisch detecteren. Op die manier hebben we een goed beeld waar de zalmen blijven die zich voor de poorten van het Haringvliet melden. Gemiddeld wordt van de uitgezette vissen slechts 33% later weer in het zoete water waargenomen. Daarvan gaat 28% door de sluizen en zoekt 5% zijn weg via de Nieuwe Waterweg. Let wel: twee-

derde van de zalm ziet dus geen kans de sluizen te passeren of de Nieuwe Waterweg te vinden.”

Naast zalmen zenderen Kemper en zijn collega's tegenwoordig ook zeeprikken. “Ook uit dat onderzoek blijkt dat er maar een heel kort 'window' is waarin sommige trekkende vissen de geopende Haringvlietsluizen kunnen passeren. Voor de slecht zwemmende zeeprrik is alleen vlak voordat de sluizen dichtgaan de kracht van het uitstromende water laag genoeg om er tegenin te kunnen zwemmen. Op het hoogtepunt van het spuien is er ook voor hen geen doorkomen aan. En dan hebben we het nog niet over stekelbaars en glasaal. Die komen het Haringvliet helemaal niet op.”

Evolutionair geprogrammeerd

Als de kracht van het uitstromende rivierwater te groot is, zal een zalm een alternatieve ingang zoeken, maar een driedoornige stekelbaars doet dat bijvoorbeeld veel minder snel, vermoedt Erwin Winter. “Een vis die evolutionair is geprogrammeerd om in de bovenloop van een rivier te paaien,

Vroeger kwam de driedoornige stekelbaars zoveel voor dat boeren hun land ermee bemesten.

Trekkende vissen

Trekkende vissen zijn te verdelen in twee hoofdgroepen: diadrome en potamodrome trekkers.

Diadrome vissoorten trekken tussen zoet en zout water:

- Atlantische steur, Atlantische zalm, elft, zeeforel en zeeprrik trekken van zee naar de midden- en bovenlopen van rivieren in de ons omringende landen, voornamelijk in Duitsland, België en Frankrijk;
- Driedoornige stekelbaars en spiering trekken tussen zee en overgangswateren in direct aangrenzende zoete waterlichamen;
- Rivierprrik trekt van zee naar de beneden- en middenlopen van rivieren;
- De Europese aal is met zijn bijzondere levenscyclus een verhaal apart onder de diadrome vissen. Deze trekken als glasaal naar binnen. Ook bot trekt als jong postzegeltje estuaria en benedenlopen van rivieren in.

Het zijn deze diadrome trekkers die belang hebben bij een Haringvlietdeur die permanent op een kier blijft staan.

Potamodrome vissoorten trekken ook, maar dan alleen binnen het zoete water:

- Barbeel, winde, kopvoorn, sneep, serpeling en kwabaal trekken tussen rivieren, kleine rivieren en beken;
- De beekprrik trekt tussen kleine rivieren en beken.

Zonder kier is ook de optrek van glasaal niet mogelijk.

zoals een zalm, zal van nature ook barrières of moeilijke passages tegenkomen. Uitgebreid zoekgedrag vertonen biedt dan voordeel. Zo'n vis zal dus die Nieuwe Waterweg misschien wel vinden. Een driedoornig stekelbaarsje of een fint is gewend om in de monding van een rivier een natuurlijk estuarium te vinden. Die 'verwacht' zonder al te veel moeite bij vloed het zoete water te kunnen bereiken. Voor die vissen zul je toch echt de spuisluizen in het Haringvliet open moeten zetten bij hoogwater."

Bonje met buurlanden

Deltacommissaris Kuijken heeft in november een rapport uitgebracht aan staatssecretaris Atsma. Naar eigen zeggen 'zonder waardeoordeel' somt hij op wat de consequenties zijn van het dichthouden van de Haringvlietsluizen. Eén belangrijke consequentie: de buurlanden zullen 'niet amüsierd' dan wel 'pas amüsé' zijn. In het kader van internationale verdragen hebben de Duitsers en de Fransen immers al hoge kosten gemaakt voor vistrappen en alternatieven voor het lozen van zout op de rivier. Nu was Nederland aan zet in het kader van het verbeteren van de riviernatuur! Atsma zei bij het in ontvangst nemen van het advies van Kuijken dat hij verwacht met alternatieven te komen waar de trekkende vissen ook mee geholpen zullen zijn. Die alternatieven zijn er voor een klein deel al, zegt Winter nog maar eens. "Zij het dus in zeer beperkte mate. Een klein deel van de zalm en zeeforel vindt zijn weg via de Nieuwe Waterweg. Maar voor andere vissoorten is dat nog maar zeer de vraag. Het Haringvliet is dus wel degelijk essentieel."

Gnoe van het noorden

Voor minder sterke zwemmers is bij de aanleg van de spuisluizen nog wel een soort ontsnappingsluikje gemaakt, weet Jan Kemper van Visadvies. "Onderin de betonnen peilers zit een soort sluisje dat automatisch wordt gesloten. Theoretisch zouden daarmee vissen van zee naar het

Haringvliet moeten kunnen komen. Visadvies heeft daar één keer onderzoek naar mogen doen. De hoeveelheden passerende vis bleken echter niets voor te stellen."

De zalm mag dan de aansprekende ambassadeur zijn van de trekkende vissen, voor Kemper is de driedoornige stekelbaars minstens zo belangrijk. "Het is misschien een beestje dat snel over het hoofd wordt gezien, maar voor mij is het niets minder dan de gnoe van het noorden. De trek van die diertjes was ooit minstens zo indrukwekkend als de grote trek op de Serengeti. Als je bedenkt dat boeren ooit de stekelbaarsjes met emmers tegelijk uit het water konden scheppen om daarmee hun land te bemesten, dan weet je wat er verloren is gegaan. Voor de trekkende vissen en de andere deltanatuur is er echt maar één alternatief en dat is een voordeur die permanent op zijn minst op een kier komt te staan."

Rijncommissie

Begin 2011 vergadert de Internationale Rijncommissie weer. Dan zal ook blijken hoe groot de weerstand bij landen als Zwitserland, Frankrijk, Luxemburg en Duitsland is tegen de Nederlandse zuinigheid. "Er worden al jaren jonge zalmpjes uitgezet in de bovenlopen van rivieren", benadrukt Winter. "Die voortdurende herintroducties zijn nog steeds nodig om de zalm in de rivieren te houden. Er zijn nog steeds teveel knelpunten in de levenscyclus van de zalm. Niet alleen barrières zoals stuwen en waterkrachtcentrales op trekroutes, maar bijvoorbeeld ook de hoge visserijdruk in rivieren, langs de kusten en op de oceaan. Er is vanuit Duitsland en Frankrijk veel kritiek op de hoge visserijdruk in onze omgeving. Als wij dan ook nog eens bewust barrières in stand houden zoals de Haringvlietsluizen helpt dat de internationale samenwerking op het gebied van herstel van riviernatuur bepaald niet verder." Sportvisserij Nederland, Natuurmonumenten en andere natuurorganisaties zetten zich in om de Haringvlietsluizen toch op een kier te zetten. **V**